

Alenka Zupančič*

Kratka razprava o teorijah zarote¹

Začnimo z nekim dovolj očitnim dejstvom: zarote vsekakor obstajajo. Sintagma »teorija zarote« je v tem smislu pogosto uporabljena kot diskreditacija (racionalnosti) določenih povsem racionalnih opozoril na to, da neka zadeva ni takšna, kot jo na primer prikazujejo uradne oblasti, da obstaja pomembno skrito ozadje itn. Hkrati pa nekako čutimo, da vendarle obstaja razlika med (še) nedokazanimi domnevami ali sugestijami o skritih manipulacijah in »teorijami zarote« v strogem pomenu besede. Pa čeprav je včasih težko reči, v čem natanko je ta razlika, in se zdi, da teorije zarote enostavno prenehajo veljati za teorije zarote takrat, ko se izkažejo za resnične. To bi napotovalo na to, da gre za podobno razmerje, kot naj bi bilo tisto med potencialom in dejanskostjo: teorije zarote so rezervoar številnih hipotez in možnosti, od katerih se nekatere izkažejo za resnične, s tem pa izgubijo status teorije zarote. Vendar pa je jasno, da takšna delitev nekako zgreši bistvo tega, za kar pri teorijah zarote gre. Slednje namreč nosijo v sebi nek realni, »dejanskostni« presežek teorije, ki ni zvedljiv na razlikovanje med teorijo in dejanskostjo. Drugače rečeno, vprašanje ni enostavno vprašanje dejanskosti (obstoja) ali nedejanskosti (neobstoja) določene *zarote*, pač pa tudi neke specifične dejanskosti, realnosti same *teorije*. Investicija, strast v »teorijah zarote« ni enostavno na strani zarot, pač pa je vsaj toliko v tkanju, formiranju teorije, zbiranju oziroma prepoznavanju dokazov zanjo, interpretiranju in povezovanju indicev, produciranju teorije ...

245

Ko gre za teorije zarot bi skratka lahko uporabili kar paradigmo znanega Lacanovega komentarja ljubosumja: tudi če nas partner v resnici vara, je na našem ljubosumju še vedno nekaj patološkega, gre za nek presežek, ki ga »ujemanje z dejstvi« ne absorbira v celoti. Podobno bi torej lahko rekli, da četudi kakšna

---

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0014 »Pogoji in problemi sodobne filozofije« in projekta J6-9392 »Problem objektivnosti in fikcije v sodobni filozofiji«, ki ju financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

* Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Filozofski inštitut

zarota v resnici obstaja, je na teorijah zarote še vedno nekaj patološkega, nek presežek investicije, ki ni zvedljiv ne na takšna ne na drugačna dejstva.

Poleg tega ne smemo pozabiti na še eno razliko oziroma skoraj neopazni zdrs, prenos poudarka: namreč prenos poudarka iz realnosti, ki jo opisuje neka zarota (»v resnici so dejstva takšna in takšna«), k realnosti same zarote: nekdo načrtno manipulira z nami, nekaj aktivno počne z namenom, da bi nas prevaral, prikril resnična dejstva, in na ta način dosegel neki svoj skriti cilj... Tu obstaja veliko odtenkov, od katerih se določeni dovolj prepoznavno umeščajo na področje resnejše patologije, kjer kot edina rdeča nit vztrajajo samo še »oni« zarote, vse ostalo pa se pomeša v nekakšno precej indiferentno gmoto. Lep primer je tole »pričevanje« enega od strastnih zagovornikov »ploščate Zemlje«, ki mu dajo v Netflixovem dokumentarcu *Behind the Curve* priložnost, da pojasni svoja prepričanja:

Ko sem uvidel, da je biblična kozmologija dejansko geocentrična kozmologija, mi je postalo jasno, zakaj skrivajo resnico. Preprosto zato, ker nočejo, da bi kdorkoli karkoli vedel. Hočejo neumne ljudi, slepe in gluhe za resnico, in sicer zato, da bi vam lahko vbrizgali njihova cepiva in njihovo javno šolstvo in njihov heliocentrični model, ki je v osnovi prisilno čaščenje sonca.

Zaradi narave jezika se v slovenskem prevodu izgubi vztrajno pojavljanje in ponavljanje besedice *they*, oni. »Oni skrivajo resnico«, »Oni nočejo«, »Oni hočejo«... Subjekt zarote – pa čeprav nedefiniran – je v ospredju, je vseprisoten in vpleten v serijo nenavadnih metonimičnih vsebinskih zdrsov (cepivo, javno šolstvo, poganstvo), katerih »logična« povezava je govorcu sicer samoumevna, poslušalcu pa praviloma precej manj. V tem oziru nekatere pripovedi teoretikov zarote pogosto spominjajo na logiko sanj in povezave, kakršne vzpostavlja delo sanj: sanjavcu se zdijo povsem logične in samoumevne, ko se zbudi, pa delujejo kot sila nenavadne in nelogične.

Pri teorijah zarote pa je zanimivo (in sanjam podobno) še nekaj. Pri večini lahko rečemo, da zadenejo *neko* realno oziroma da s svojo neverjetno fabulo podajo, ponudijo popačeno in premeščeno artikulacijo določenega koščka realnega. Vzemimo primer zelo popularne teorije, po kateri je bil pristanek na Luni v celoti posnet v studiu in do njega v resnici nikoli ni prišlo. Kot je že pred leti lepo

pokazala Jodi Dean², je celotni ameriški vesoljski program v času hladne vojne v ospredje ves čas postavljala svojo lastno televizijsko uprizoritev. Ukoreninjenje, družbeno prijetje televizijske kulture (televizija kot veliki Drugi, moderno ognjišče vsake družine) je potekalo hkrati z razvojem vesoljskega programa in v tesni povezavi z njim; predstavljanje tega programa je bilo že od samega začetka ciljno usmerjeno na televizijsko občinstvo, vključno z izborom in predstavljanjem osnovnih protagonistov in njihovih družin. Televizija in pristaneček na Luni sta bila dejansko materialno povezana v nekem presežku medsebojnega zlitja, za katerega bi lahko rekli, da v premeščeni obliki poganja in prihaja na dan v teorijah, da v realnosti do pristanka nikoli ni prišlo in je bilo vse skupaj posneto v studiu. To seveda ne pomeni, da presežek »tv uprizarjanja«, ki je bil vpisan v Nasino odpravo na Luno, »pojasni« to konkretno teorijo zarote, oziroma, da je slednja zvedljiva nanj. V igri je še marsikaj več, vendar pa lahko rečemo, da investicija v uprizarjanje in prikazovanje vesoljske odprave vsekakor predstavlja enega od koščkov realnega, ki so na delu v tej konkretni teoriji zarote.

V vsakem primeru so teorije zarote zanimiv fenomen, ki ga ne moremo odpraviti s posmehljivim zamahom roke. V zadnjem času še toliko manj, saj tudi nekatere najbolj bizarne med njimi masovno vstopajo v javni prostor, v *mainstream*, celo v uradno politiko. (Najbolj eklatanten primer je tu verjetno navezava QAnona na osebo in politiko Donalda Trumpa; po nekaterih podatkih naj bi bilo kar 35 kandidatov za člane kongresa pripadnikov te teorije zarote, o kateri bomo nekoliko podrobneje spregovorili kasneje). Razlogov za tektonski premik, ki teorijam zarote omogoča pohod iz družbenega obrobja v njeno središče, je veliko, in umeščajo se na zelo različne ravni.

Pogosto se na primer izpostavlja tisto, kar se zlasti v sodobni zahodni družbi kaže kot neke vrste vulgarno in vsesplošno postmoderno udejanjenje nietzschejanstva: zaton objektivne resnice kot vrednote in kot epistemološke kategorije. To, da na primer »ni več mogoče ločiti resnice od fikcije«, se rado pripisuje vplivu kritične moderne in postmoderne teorije, dekonstrukciji pojma izvornika, sesuvanju vseh avtoritet in vsesplošni promociji »relativizma«... Pri tem pa kot da v zanosu novo odkritega realizma pozabljamo zelo realistično dejstvo, da je tudi *dejansko*, čisto »objektivno«, vse težje ločiti med obojim. »Ponaredki« so

² Jodi Dean, *Aliens in America. Conspiracy Cultures from Outerspace to Cyberspace*, Cornell University Press, New York 1998.

vse boljši, tehnologija je tu nedvomno naredila svoje. In to je seveda realni, ne le »teoretski« problem. »Postmoderno« problematiziranje, spodbijanje originala, se je v nekaterih ozirih preselilo v samo realnost in nikakor ni več le »stvar perspektive«, teorije ali »ideologije« mnoštva različnih perspektiv.

Seveda se lahko strinjamo, da domnevno demokratična relativizacija in nivelizacija različnih trditev, kjer znanstvene trditve nastopajo kot le ena v množtvu različnih »jezikovnih iger«, danes predstavlja velik družben problem. Kakor ga predstavlja tudi razpad »javnosti« kot skupne platforme, ki je igrala vlogo mesta občega velikega Drugega, in njena nadomestitev z partikulariziranimi in privatiziranimi resnicami. A tudi če sprejmemo to precej poenostavljeno tezo, da je konsenz relativizma omogočil preboj teorij zarote v *mainstream*, to še ne pomeni, da same teorije zarote prisegajo na relativizem. Nasprotno, kategorijo resnice jemljejo zelo resno, verjamejo, da obstaja Resnica, le prepričane so, da je ta druga/drugačna od uradne. Paradigma teoretikov zarote ni, da »obstaja več resnic«, temveč predvsem, da *obstaja druga Resnica*.³

Kritična teorija in teorije zarote

V tej točki pa se teorije zarote bolj kot »nietzschejanskemu« relativizmu približajo določeni tradiciji kritične teorije, »kritike«, na kar je že pred leti hudomušno opozoril Bruno Latour:

Naj bom za trenutek zloben. Kakšna je dejanska razlika med konspiracionisti in popularizirano, se pravi učbeniško verzijo družbene kritike, ki se na primer navdihuje pri prehitrem branju celo tako eminentnega sociologa, kot je Pierre Bourdieu (vljudno se bom držal francoskega polja veljakov)? V obeh primerih se morate naučiti nezaupljivosti do vsega, kar ljudje govorijo, ker seveda vsi vemo, da živijo v krempljih popolne *illusio* glede svojih resničnih motivov. Ko je torej udarila nejevera in je potrebno razložiti, kaj se v resnici dogaja, imamo spet v obeh primerih opraviti s sklicevanjem na mogočne sile, ki se skrivajo v temi in vselej delujejo konsistentno, nenehno, brezobzirno. Seveda mi profesorji radi uporabljamo bolj vzvišene vzroke – družba, diskurz, vednost/oblast, polja sil, imperiji, kapi-

³ Sklicevanje na »več resnic« je v tem primeru samo zunanja strategija, kako si izboriti legitimno mesto v »demokratični« družbi, ne pa nekaj, kar je notranje povezano z našimi prepričanji.

talizem – medtem kot konspiracionisti raje naslikajo bedno peščico pohlepnežev s temačnimi nameni, vendar mi podobnost v strukturi razlage zbuja nelagodje: najprej trenutek nejevere, nato pa se sprožijo kolesja vzročnih razlag, ki prihajajo iz temačnih globin. [...] Seveda so teorije zarote absurdno popačenje naših lastnih argumentov, kot orožje, ki je bilo preko nejasne meje pretihotapljeno napačni stranki, pa vendar gre za naše orožje. Kljub vsem popačenjem še vedno lahko prepoznamo v jeklo vžgano našo zaščitno znamko: *made in Criticalland*.⁴

Od tod Latour zaključí, da se je čas pertinentnosti kritične teorije (ki ji je v določeni meri nekoč pripadal tudi sam) iztekel in da je potrebno stvari zastaviti drugače, kritiko temeljito spremeniti. Gre skratka med drugim za programski tekst, ki spremlja Latourov lastni obrat v ontološki realizem oziroma »praktično metafiziko«, kot jo je poimenoval v knjigi *Ponovno sestavljanje družbenega*. Tu seveda ni mesto, da bi se spuščali v razpravo o samem Latourovem delu in njegovi različici metafizike. Za našo tukajšnjo razpravo je zanimivo predvsem naslednje, kar sliko dela precej bolj kompleksno: Latourov obrat stran od kritične teorije gre v smeri radikalnega ontološkega *relativizma*, obstoja množstva kontradiktornih svetov, pri čemer nobena trditev nima večje ontološke vrednosti od drugih. Če nekoliko poenostavimo, je osnovna Latourova teza je ta, da ne obstaja nobena temeljna struktura realnosti, temveč obstaja množstvo realnosti (»svetov«), ki jim moramo vsem pripisati enako ontološko težo, jih vse jemati kot »objektivne«. Ni subjektivnih dejstev. Podobno moramo resno (dobesedno) jemati trditve posameznih akterjev o tem, kaj jih motivira, namesto da zmeraj iščemo drugo, resničnejšo razlago.

Primerjava klasične kritične teorije s teorijami zarot torej Latouru paradokсно služi kot podlaga nekemu stališču, ki je v konsekvenci skorajda nekakšna univerzalizacija teorij zarot: vsakomur njegovo teorijo zarote. Na logični modalnosti teorij zarot (in »kritike« oziroma kritične teorije) mu je problematično predvsem in edinole to, da verjamejo v resnico in v drugačno resničnost, v možnost enotne konsistentne razlage, v obstoj temeljne strukture realnosti, v to, da je mogoče stvari, »dejstva«, *razložiti* (tudi drugače). To je tista skupna točka, ki jo teorije zarote, v vsej njihovi »deformiranosti«, delijo s kritično teorijo: verjamejo v obstoj druge, drugačne resnice. V nasprotju s tem gre Latouru za metafiziko,

⁴ Bruno Latour, »Why has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern«, *Critical Inquiry* 30 (2/2004), str. 228–229.

ki se radikalno zoperstavlja sami modalnosti interpretacije in skeptični naravnosti, ki je prav tako značilna tako za kritično teorijo kot za teorije zarote. Rečemo lahko, da so v Latourovi metafiziki teorije zarote eden od svetov (ali pa vsaka svoj svet), ki kot take neposredno stopajo v interakcijo z drugimi svetovi. Problematične niso toliko zaradi stališč, ki jih zagovarjajo, povezav, ki jih vzpostavljajo, temveč izključno zaradi svojih »kritičnih« epistemoloških izhodišč, ki so v resnici »dogmatska« (obstaja temeljena struktura realnosti, ki jo lahko odkrijemo). Seveda tudi ne moremo mimo dejstva, da je tarča citiranega Latourovega teksta »kritika«, ne pa teorije zarote. Slednje nastopajo kot sredstvo omalovaževanja epistemoloških predpostavk (in ontoloških konsekvenc) kritike, zaradi njene sorodnosti s teorijami zarote. A to je v prvi vrsti retorični manevar, za katerega lahko rečemo, da je v svojih implikacijah vendarle bistveno preveč enostaven.

»Kritiki« se v tej perspektivi paradokсно pripisuje to, kar je Nietzsche pripisoval klasični metafiziki: vero v obstoj dveh svetov, od katerih je eden navidezen in drugi resničen, pri čemer je »kritika« interpretacija sveta, ki deluje po avtomatizmu predpostavke, da videz vara in da obstaja drugačna razlaga. Avtomatizem ali pa strast interpretacije se v tem smislu tudi bistveno razlikuje na primer od postavke, da »obstajajo samo interpretacije«, saj interpretacijo praviloma poganja prepričanje, da je v službi raziskovanja resnice (v ednini), da nekam vodi, in da ni vseeno, kam. Osnovna tarča Latoura je skratka prepričanje, da sploh obstaja pravilna razlaga. V tem smislu je seveda sam veliko bližje »postmodernizmu« kot kritični teoriji. V zavračanju zgornje predpostavke Latoura relativizem nikakor ni sovražnik, temveč nasprotno zaveznik. To moramo imeti pred očmi tudi, ko beremo naslednje njegovo opažanje, s katerim se sicer lahko samo strinjamo.

250

V tem primeru nevarnost ne bi več prihajala iz pretiranega zaupanja v ideološke argumente, ki pozirajo kot dejstva – s čimer smo se v preteklosti naučili tako učinkovito spopadati –, temveč iz pretiranega nezaupanja dobrim dejstvom, ki so zamaskirani v slabo ideološko pristranskost! Medtem ko smo leta in leta preživljali v zaznavanju dejanskih predsodkov, skritih za videzom objektivnih dejstev, ali moramo zdaj razkrivati resnična objektivna in neizpodbitna dejstva, ki se skrivajo za iluzijo predsodkov? In vendar celotni doktorski programi še vedno skrbijo za to, da se dobri ameriški otroci na težaški način naučijo, da so dejstva izmišljena, da ne obstaja noben naravni, neposredni, nepristranski dostop do resnice, da smo

vselej ujetniki jezika, da vselej govorimo iz posameznega stališča itn., medtem ko nevarni ekstremisti uporabljajo ta isti argument družbene konstrukcije za to, da bi uničili težko pridobljene dokaze, ki bi nam lahko rešili življenja.⁵

Učinkovitost tega argumenta je seveda v obratu, ki ga verjetno vsi doživljamo kot zelo resničnega: v družbi je v zadnjem času marsikje na delu masivna (ideološka?) diskreditacija vsakovrstnih dejstev (na primer znanstvenih dokazov klimatskih sprememb, obstoja virusa Covida, varnosti cepiv, verodostojnosti javnih medijev...), ki jim – namreč tem dejstvom – različni akterji, na čelu s teoretiki zarot, ne zaupajo več in v njih vidijo utelešenje predsodkov, ideološko meglo, iluzijo, manipulacijo. Ob aktualni Covid krizi dejansko lahko tudi vidimo, kako se nemajhen segment »kritične javnosti« (in teorije) v stališčih in načelnem nezaupanju vsaj deloma pokriva s teoretiki zarote. Toda ko pozdravljamo zgornjo Latourovo diagnozo, ne smemo izgubiti izpred oči, da njegova poanta in rešitev nikakor ni vrnitev k »resničnim dejstvom« (na primer znanstvenim), ampak nasprotno radikalna zaostritev relativizma, v katerem razlika med iluzijo in realnostjo ne obstaja več oziroma je brezpredmetna. Drugače rečeno, Latour ne sugerira, da naj začnemo razkrivati resnična objektivna in neizpodbitna dejstva, ki se skrivajo za *iluzijo* predsodkov (videzom, da so samo predsodki), ampak da popolnoma opustimo sam dispozitiv (epistemološki in ontološki) *razlikovanja* med tem dvojim. Vse, kar obstaja, je objektivno in relevantno dejstvo. Dejstva niso nasprotje iluzije ali fikcije, temveč sta slednji prav tako neko dejstvo.

Tu bomo nasprotno Latourovo sugestijo iz zgornjega citata vzeli bolj dobesedno, kot posrečeno diagnozo spremembe v dialektiki razmerja med iluzijo in dejanskostjo. Nikakor se namreč nismo pripravljene odreči epistemološki vrednosti tega razlikovanja, ki pa seveda ni zvedljivo na razliko med resničnim in navideznim svetom. In skoraj odveč je poudarjati, da v historiatu »kritične teorije« obstaja močna tradicija, ki nikakor ni zvedljiva na tako postavljeno razlikovanje, ki dejansko prejkone zgreši bistvo »kritike«. A kot že rečeno, pričujoči zapis ni mesto za razčlenbo kritične teorije v razmerju do Latourove teorije, ki jo na tej točki zapuščamo. Sugestijo o določeni podobnosti »prvega refleksa« (skeptizem) teorij zarot in kritike pa bomo raje vzeli kot izhodišče za izpostavitev nekaterih njunih ključnih razlik, kar nam bo pomagalo izostriti nekaj temeljnih strukturnih potez teorij zarot.

⁵ *Ibid.*, str. 227.

Subjekt, za katerega se predpostavlja, da (nas) vara

Začnimo pri avtomatizmu zdvojljenja v vse, kar se predstavlja kot *uradno* dejstvo, torej pri načelni in izraziti skeptični drži. Skepticizem v prvi vrsti velja simbolnim avtoritetam, »oblasti«, samoumevnosti občega konsenza oziroma kar vsemu »uradnemu«. Toda medtem ko se kritična teorija ukvarja na primer s tem, kako, po kakšnih poteh in s kakšnimi sredstvi se »proizvaja soglasje« ali konsenz, in na ta način kritično lupo usmeri na samo površino, na to, *kako* se proizvajajo določena dejstva, na njihov notranji ustroj in dialektiko, na mehanizme delovanja ideologije (ki praviloma funkcionirajo povsem na površini in se neločljivo prepletajo z realnostjo), pa teorija zarote takoj preskoči v ozadje, v globino, v drugo realnost. Nikakor se ne ukvarja s (kritično) analizo dejstev v njihovem notranjem ustroju, temveč samo pomete z njimi kot »lažnimi« in zato *irrelevantnimi*. Osnovna postavka vsake kritične teorije, vredne tega imena, pa je med drugim ta, da so prav kot »lažna« še kako pomembna in bistvena ter da jih moramo jemati še kako resno. Ta korak od problematičnosti dejstev k njihovi posledični irrelevantnosti je pravzaprav – in kar se da dobesedno – prvi korak k tisti »izgubi realnosti«, ki je značilna za teorije zarote. Vprašanje, kako in zakaj nastajajo in delujejo videzi, ki strukturirajo našo realnost, je v hipu rešeno/odpravljeno z imenovanjem Subjekta domnevno zarote, ki v enem zamahu »razloži« vse. Zdi se tudi, da ima ta Subjekt v končni instanci z vsemi mahinacijami, ki jih orkestrira, eno samo temeljno agendo: da bi nas prevaral, da bi nas držal v zmoti. Zakaj to počne, praviloma ni najbolj jasno. Seveda pogosto poslušamo o »njihovih« interesih, okoriščanju.... Toda če seštejemo vse neverjetne napore, ki bi bili na primer potrebni za to, da lahko »Oni« kljub dejanski ploščatosti Zemlje vzdržujejo iluzijo okrogle Zemlje, ki se vrtili okoli Sonca, se še tako močan Interes hitro raztopi v še mnogo mogočnejšem in primarnem hotenju: varati nas.

252

Teoretiki zarote imajo skratka zanimiv in zapleten odnos da tega, kar psihoanalitična teorija, natančneje Lacan, imenuje instanca velikega Drugega. Po eni strani so prepričani, da veliki Drugi še kako obstaja (verjamejo torej v obstoj instance, ki je v sebi konsistentna, deluje načrtno, usklajuje in vleče vse niti), a hkrati verjamejo, da je v osnovi in namenoma varljiv. Lahko bi rekli, da verjamejo v obstoj Descartesovega hipotetičnega zlobnega duha (Boga) iz začetka *Meditacij*, ki nas načrtno vara o vsem. Mar lahko od tod sklepamo, da gre za nekakšen obupan poskus ohraniti instanco velikega Drugega sredi njegovega razkroja v vsesplošnem relativizmu, poskus, ki lahko uspe le za ceno premika velikega Drugega v cono

zlonamernosti, zla? Konsistentnost (»nezaprečenost«) velikega Drugega se lahko kaže samo še v tem, da nas »uspešno« vara. Konsistentni veliki Drugi je lahko le veliki Prevarant, zlobni Drugi. Konsistentni Bog je lahko samo zlobni Bog, vse ostalo se ne izide. A bolje zlobni Bog, kot svet brez Boga.

Vendar pa takšna razlaga v smeri »potrebe po velikem Drugem« ne izčrpa povsem fenomena in pomena predpostavke, na kateri slonijo vse teorije zarote, namreč da obstaja Subjekt, ki nas namenoma zavaja. Libidinalni poudarek ni samo na obstoju velikega Drugega (v smislu: tudi če je zloben, glavno je, da obstaja), ampak sta njegova varljivost in zloba pravzaprav *konstitutivna* za njegov obstoj. Predpostavka je torej nekoliko močnejša in bi jo lahko formulirali takole: veliki Drugi je lahko samo varljiv/zlonameren, ali pa ne obstaja. Varljivost in zlobnost tako rekoč od znotraj jamčita za konsistentnost velikega Drugega, konsistentnost, ki v tej domnevno »radikalni« kritičnosti pravzaprav ostaja povsem nedotaknjena. Drugi je tako rekoč vsemogočen. V tem lahko nedvomno prepoznamo določeno notranjo mejo kritičnosti in skepticizma, s katerima se sicer tako radi pohvalijo teoretiki zarot. Nikakor niso preveč kritični in skeptični, temveč kvečjemu premalo. Ne verjamejo ničemur, skeptični so do vsakega »dejstva«, hkrati pa verjamejo v velikega Drugega, ki nas v vsakem trenutku sistematično in *konsistentno* vara. S tem je hkrati povezana še ena povratna zanka teorij zarote, njihova slepa pega, ki nastopa kot določena tautologija in hkrati njihova meja. Če se neka teorija zarote izkaže za »resnično« in torej uspe obveljati za uradno verzijo dogodkov, to vrže dvomljivo luč na figuro vsemogočnega Varljivca, velikega Prevaranta, ki očitno ni tako vsemogočen/konsistenten, kot smo mu pripisovali. Teoretiki zarote pogosto vlagajo velikanske napore v dokazovanje svoje teorije, toda če s svojimi dokazi uspejo, to vnašajo vrže slabo luč na same njihove izhodiščne predpostavke. Ali je potemtakem v resnici sploh šlo za Zaroto, ali pa le za (neuspešno) prikrievanje in prikrojevanje nekaterih dejstev? Pogoj obstoja Zarote je na nek način to, da ne more nikoli obveljati za uradno mnenje; če do tega pride, je stvar že spet sumljiva: morda gre za novo, še bolj perfidno taktiko ali še globljo Zaroto..... Zamislimo si za hip, da bi nekakšna objektivna preiskava dejansko potrdila, da je bil pristanek na Luni insceniran in posnet v studiu. Bi pristaši te teorije od sreče in zmagooslavja odpirali šampanjce, ker je njihova teorija obveljala, ker so imeli skratka ves čas prav? Upamo si trditi, da nikakor ne. Ker tisti osnovni »prav«, za katerega pri vsej stvari gre, ni enostavno vprašanje, ali je človek dejansko stopil na Luno ali ne, ampak vprašanje, ali in *da* nas glede tega sistematično varajo. Tisti hip, ko teoretiki zarote dobijo prav, ga v isti sapi

tudi že izgubijo, saj je (uspešno) varanje končano. Teoretiki zarote imajo glede tega, da nas določene instance usklajeno in načrtno varajo, prav le toliko časa, dokler to varanje uspeva. S tem je deloma tudi povezana še ena pogosto opažena značilnost teoretikov zarot: da zlahka in hitro opustijo eno in najdejo drugo, da kolobarijo od ene teorije zarote do druge (pogosto tudi verjamejo v več Zarot hkrati); poudarek namreč ni toliko na vsebini, kot na modalnosti zarote: saj ni tako pomembno, za kaj pravzaprav gre, pomembno je, da imamo opravka z zaroto.... Iz tega nadalje sledi, da pri vztrajanju na *drugi resnici* poudarek dejansko ni toliko na sami resnici, kot na »drugi«, drugačni. Ali še natančneje, drugost je notranji moment resnice, resnica je vselej druga (kot uradna), s tem pa je povezana tudi njena plastičnost.

Zarotništvo pa ne obstaja le na strani varljivega Drugega, ampak tudi na strani teoretikov zarote obstaja določena konspirativnost, zarotništvo. Ne gre namreč le za to, da se zarote domnevno načrtujejo in izvajajo na določenih skrivnih, temačnih lokacijah, kjer se zbirajo zarotniki in usmerjajo svet, tudi teoretiki zarot se držijo skrivnih in odrezanih lokacij, živijo umaknjeni v svojem svetu (danes na primer v globinah interneta), med njimi nedvomno obstaja to, čemur rečemo »zarotništvo«, določena povezanost, deljenje neke posvečene presežne vednosti – ki pa lahko obstaja le toliko časa, dokler na drugi strani obstaja Zarota.

Z (varljivim) velikim Drugim so teoretiki zarot praviloma ujeti v neko zrcalno, imaginarno razmerje. Ne eni strani smo »mi« (ki vemo, kaj se v resnici dogaja), na drugi strani Oni (ki seveda prav tako vedo, kaj se dogaja, saj so subjekt tega dogajanja), vmes pa je naivna, zaslepljena množica, ki s svojo vero v »uradne verzije« dogodkov, ki jih ustvarjajo in razširjajo »Oni«, pravzaprav priča o drastičnosti in kolosalnosti zarote. To, kar verjame večina drugih ljudi, v tej konstelaciji ne nastopa kot »preizkus realnosti«, zaradi katerega bi teoretiki zarot morda podvomili v svoja prepričanja, temveč nasprotno kot dokaz pravilnosti njihovih prepričanj.

Zgoraj smo omenili presežno *vednost*, ki je še en pomemben element te konstelacije. »Naša« presežna vednost, naša vednost o tem, kako stvari v resnici stojijo, deluje kot neposredno jamstvo (pričevanje o) konsistentnosti velikega Drugega, velikega Prevaranta. Ali nemara natančneje: naša presežna vednost je na nek način pojavnno utelešenje te konsistentnosti, njeno ekstimno jedro. Kon-

sistentnost velikega Drugega obstaja zunaj njega, v nas, ki smo jo zmožni videti oziroma s svojimi teorijami in interpretativnim naporom skrbeti zanjo.

Delirij interpretacije

S tem je vsekakor povezan tudi specifični »delirij interpretacije«, ki je na delu v teorijah zarote. Pri tem interpretacija paradokсно izhaja iz poznavanja končne rešitve: osnovno vprašanje se glasi, kako interpretirati pojave tega sveta, da bomo dobili vnaprej določen rezultat (ki je podan v temeljnih postavkah neke teorije zarote). V tem oziru teorije zarote spominjajo na to, čemur se v zgodovini (astronomske) znanosti reče »reševanje pojavov«, katerega najslavnejši primer je »izbira« med ptolemajskim in heliocentričnim sistemom. Ptolemajski sistem, ki temelji na predpostavki o Zemlji kot središču vesolja, okoli katerega krožijo drugi planeti, je – soočen naraščajočo množico empiričnih teleskopskih opazovanj gibanja planetov, ki se ni kazalo kot krožno – razvil kompleksno teorijo ekscentrov in epiciklov, ki naj bi rezultate opazovanja uskladila z osnovno predpostavko (Zemlja miruje in planeti krožijo okoli nje), oziroma natančneje, ustrezno pojasnila »dejstva«. Heliocentrična hipoteza je ta ista dejstva pojasnila bolje in enostavneje, je pa zahtevalo radikalno spremembo temeljnih kozmoloških postavk. Teorije zarote skratka v določenem aspektu pogosto zelo spominjajo na teorijo ekscentrov in epiciklov: uvajajo dodatne hipoteze in zapletenejše razlage istih pojavov, da bi upravičile svojo podobo realnosti, v katero verjamejo in iz katere izhajajo.⁶

Poleg zgoraj razčlenjene figure velike Drugega kot velikega Prevaranta pa v nekaterih teorijah zarote obstaja tudi zanimiv in nekoliko specifičen fenomen nekakšnega zrcalnega velikega Drugega: velikega Drugega, ki obstaja na »naši« strani, torej dobrega velikega Drugega, nosilca Resnice, Svetlobe. To je seveda poteza, ki nekatere izmed teh teorij približa religiji. A dobri, resnicoljubni veliki

⁶ Po drugi strani pa, vsaj punktualno, lahko delujejo tudi kot enostavnejša razlaga. Lep primer je famozna *single-bullet theory*, s katero stoji ali pade uradna teza o tem, da je Lee Harvey Oswald deloval sam, ko je umoril predsednika Kennedyja. Teorija, po kateri je bil atentat na Kennedyja v resnici rezultat kompleksnejše zarote, praviloma izpostavlja (in se posmehuje) neverjetno komplicirani poti, ki bi jo morala v tem primeru opraviti ta ena sama krogla, medtem ko bi hipoteza še enega strelca (in krogle) predsednikove rane veliko elegantneje pojasnila.... Seveda pa je ta »elegantnejša« rešitev po drugi strani del mnogo bolj zapletenega scenarija tega, kaj se je v resnici zgodilo.

Drugi se po svojem ustroju zelo razlikuje od velikega Drugega konsistentnih laži. Deluje namreč kot nekakšen Orakelj, siva Eminenca enigmatičnih sporočil, ki sama po sebi ne tvorijo konsistentne zgodbe – pač pa je na nas, da to Zgodbo sestavimo. To je na primer figura dobrega Drugega, s kakršno imamo opravka pri ta hip verjetno najbolj popularni politični teoriji zarote, QAnonu.

Oktobra 2017 se je na internetni platformi 4chan pojavila prva objava »Q«-ja, ki naj bi imel vpogled v skrivnosti najvišjega ranga (na podlagi t.i. *Q-clearance*) in vedel vse o skrivnem boju med Trumpom in »globoko državo«. Q je odtlej objavil več kot 4000 sporočil (in se iz 4chan preselil na 8chan, po zaprtju slednjega pa na 8kun). Čeprav je anonimen, se Q poslužuje posebne kode, ki sledilcem omogoča razlikovati njegove objave od objav drugih anonimnih uporabnikov (znanih kot »Anoni«⁷). Q-jeve objave so praviloma kriptične in eliptične, enigmatične. Pogosto so oblikovane kot serija namigov oziroma vprašanj, ki naj bi sledilce vodila k temu, da skozi svoje »raziskovanje« sami odkrijejo »resnico«. Lepota tega postopka je seveda v tem, da če se neka konkretna Q-jeva napoved izkaže za neresnično (kar se pogosto dogaja⁸), sledilci hitro spremenijo interpretacijo in prilagodijo zgodbo tako, da razloži vse nekonsistentnosti. Najbližjim sledilcem namenjene objave vsebujejo »drobtinice« informacij, ki jih sledilci nato »spečejo« v »dokaze«. Za »peke«, kot se imenujejo, je QAnon hkrati zabavni hobi in smrtno resna poklicanost.⁹

Pri tej teoriji zarote, za katero mnogi menijo, da je precej več kot to (na primer svetovni nazor, celo nova vera oziroma religija, ali pa novo politično gibanje), je zanimivo, da predpostavlja nek celotni hierarhični ustroj, v katerem ključno vlogo igra »naš«, dobri veliki Drugi, ki se iz ilegale upira zlobnemu Drugemu, ki vlada svetu in nas vse drži v ujetništvu iluzije.¹⁰ To vlogo igra Q, ki kot rečeno deluje kot orakelj: zaradi svojega dostopa do vseh najbolj varovanih skrivnosti

⁷ Po filmu s tem naslovom, kjer je Anon – hitro rečeno – nekdo, ki je sposoben zlomiti sicer neprodušni sistem nadzora in manipuliranja.

⁸ Njegova prva objava (iz oktobra 2017) je na primer napovedovala, da je tik pred izvršitvijo aretacija Hillary Clinton in s tem Trumpov triumf.

⁹ Tu lahko spet vidimo, kako »peki« dejansko delujejo zelo podobno, kot po Freudu deluje »delo sanj«, ki iz nepovezanih drobcev realnosti sestavlja »konsistentno« pripoved...

¹⁰ Ikonografija »odporniškega gibanja«, ki se nahaja v samem osrčju ene nedvomno politično najbolj reakcionarnih teorij zarot, je sama po sebi zelo zanimiva in poučna. Spomnimo se filma *Matrica*, ki dejansko predstavlja »levo« različico skoraj identične konfiguracije: velikemu Drugemu, ki nas ohranja ujeti v iluziji življenja in realnosti, se zoperstavlja

nastopa kot čisto utelešenja absolutne presežne vednosti, katere drobtinice padajo med njegove sledilce, ki iz njih »pečejo«, sestavljajo zgodbe – na podlagi svojega raziskovanja in interpretacije. Da je strast v tem raziskovanju in »pečenju« nemajhna nagrada za njihov trud, najbrž ni potrebno posebej poudarjati. V tem smislu gre za izziv in strast, ki je na primer na delu pri celi vrsti iger, s to razliko, da so meje med igro in realnostjo že v izhodišču odpravljene, zastavki pa prav zato toliko večji. Biti dober v tej igri pomeni več vedeti o realnosti sveta. Poleg pekov in najbolj gorečih privrženecv seveda obstaja še velika množica »običajnih« privrženecv, ki enostavno verjamejo v to sproti nastajajočo teorijo naše realnosti. Toda tudi pri teh »navadnih ljudeh« nedvomno zaznamo strast v interpretaciji, samoiniciativo v raziskovanju in vzpostavljanju vseh mogočih povezav, ki v okviru splošnega narativnega okvira QAnona lahko tudi zelo variirajo glede na lokalno okolje in nekatera oseba prepričanja.

Velikemu Drugemu zarote, velikemu zlobnemu Prevarantu torej v tej teoriji zarote stoji nasproti velik Drugi oraklja; ta nam sicer ne pove Resnice (razen seveda v njenih najsplošnejših obrisih), nam pa pomaga, da jo uganemo, da se sami dokopljemo do nje, da jo v celoti izpišemo, s tem pa seveda subjektiviramo, vzamemo za svojo in po potrebi branimo na okopih. Tu se lahko spomnimo na to, kar je Lacan povedal o funkciji uganke in njenem delovanju. Izhajajoč iz uganke, kakšno je na primer Sfinga postavila Ojdipu, ki je s svojim odgovorom nanjo postal kralj (s tem pa zarisal svojo nadaljnjo usodo), poudari, da bi Ojdip na Sfingino vprašanje (Kaj hodi najprej po štirih, nato po dveh, in na koncu po treh nogah?) lahko odgovoril tudi kako drugače, a v tem primeru pač ne bi bil Ojdip.

Mislim, da vidite, kaj tu pomeni funkcija uganke – je neko pol-rekanje, kot je Himeru neko pol-telo, pripravljeno na to, da izgine takoj, ko je bila dana rešitev. [...] Če sem dolgo vztrajal na razliki med ravnijo izjavljanja in ravnijo izjave, je bilo to zato, da bi funkcija uganke dobila svoj smisel. Uganka je verjetno to, neko izjavljanje. Nalagam vam, da iz njega naredite izjavo. Najdite se s tem, kakor veste in znate – kot je to storil Ojdip –, in nosili boste posledice. To je tisto, za kar gre pri uganki.¹¹

257

---

peščica upornikov, ki živijo v globoki ilegali in poskušajo svet rešiti njegove uročenosti. Ključna figura za uspeh tega boja pa se imenuje - Orakelj.

¹¹ Jacques Lacan, *Hrbtna stran psihoanalize*, prev. Samo Tomšič, Alenka Zupančič in Ana Žerjav, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana 2008, str. 37–38.

Ko rešimo tovrstno uganko, pravzaprav zastavimo sebe, se vpletemo v samo realnost, o kateri ugibamo, postanemo jamstvo te realnosti. To dejansko dobro pojasni investicijo, ki je da delu pri pristaših teorije zarot. Tudi tistih, v katerih ne nastopa figura Oraklja, pač pa je enigma v tem, kako drobce obstoječega sveta sestaviti tako, da se bodo skladali z izjavljanjem, podanim v obliki alternativne realnosti (na primer ploščate Zemlje).

V tem smislu je resnica, do katere se dokopljemo z lastnim »raziskovanjem« in dešifriranjem Oraklja, nedvomno mnogo bolj subjektivirana, saj v nekem smislu je resnica subjekta. Do nje ni mogoče imeti nevtralnega, ravnodušnega odnosa. Je tudi militantno bolj učinkovita kot resnica, ki nam jo enostavno nekdo pove, razodene. Dejstvo, da ure in ure preživimo v iskanju in vzpostavljanju določenih povezav, naše »spoznanje« premakne iz golega registra domnevno »boljše vednosti« v register izjemne *investicije* v to vednost, saj vednost poveže s samo našo bitjo, ki smo jo za to vednost (razvozlanje uganke) zastavili. Subjektivna investicija ima seveda pogosto tudi praktične, v primeru QAnona realno-politične konsekvence.

Gre tudi za izjemno »produktivno« povezavo vednosti in verovanja, za vzorčni model (karikatur?) tega, kar je psihoanaliza konceptualizirala s pojmom *transferja*. Slepa vera v nekatere osnovne postavke (in/ali njihove oznanjevalce) je pogoj oziroma sprožilec masovne produkcije (presežne) vednosti. Ne gre skratka enostavno za slepo vero v določene zarotniške »dogme« ali resnice, ki nam jih nekdo servira, ampak za to, da se *sami* (»avtonomno«) s svojim delom, raziskovanjem, iskanjem povezav, dokopljemo do resnice in dokazov zanjo. Seveda na podlagi neke neizpodbitne vere, ki že vsebuje končni rezultat. Raziskovanje in na njegovi podlagi pridobljena vednost sta v tem smislu pogosto delček tapiserije, ki pa je v osnovnih obrisih že izrisana, čeprav ostaja nekoliko plastična, raztegljiva. A ta opis je še nekoliko preenostaven. Pozorni moramo biti na še en pomemben zasuk oziroma krožno podvojitvev, ki izhaja iz številnih pričevanj gorečih privržencev različnih teorij zarot. Mnogi poudarjajo, da prvi korak ni vera, ampak skepsa. Praviloma se vse začne tako, da ljudje slišijo za neko teorijo zarote in so do nje zelo skeptični, zdi se jim povsem absurdna. A nekaj na njej vendarle pritegne njihovo pozornost v zadostni meri, da začnejo raziskovati, da se – pogosto v fascinirani nejeveri – zakopljejo v branje različne literature in spletnih strani ter na ta način vstopijo v »zajčjo luknjo«, ki jih nato posrka vase. Skepsa in nejeverno v tem postopku počasi nadomesti kar najbolj goreča Vera

v na ta način najdeno vednost, Vera, ki je toliko bolj absolutna, ker smo se do te vednosti dokopali sami, kljub svoji izhodiščni skepsi in na podlagi lastnega raziskovanja in ustvarjanja povezav. Skepsa, ki je v izhodišču tako rekoč vseh teorij zarote, je notranji pogoj pridobitve prave vere. A ta skepsa ni le skepsa do uradne verzije in uradnih avtoritet, ampak tudi skepsa do same teorije zarote, in je kot taka notranji pogoj ter prvi korak na poti v absolutno vero vanjo.

V tem pogledu se teorije zarote dejansko zelo približajo konfiguraciji nezavedne vednosti, vednosti, ki se ne ve. Kot da bi njihovi privrženci v izhodišču vedeli, ne da bi vedeli. Tisto, kar jih v neki teoriji zarote kljub skepticizmu (distanci) pritegne, je konec koncev prav to, da na ravni nezavednega že vedo. Oziroma, kot to po drugi poti formulira Peter Klepec:

»Sami bi rekli, da trdnost tega prepričanja ali verovanja izhaja iz tega, ker je nezavedno v psihoanalitičnem pomenu besede.«¹²

Verovanja, do katerih pravilnosti se dokoplamo sami, so posebna vrsta verovanja, subjektivna investicija je vanje vpeta na posebej izrazit način, ki dvom neredi za osnovno kurivo gotovosti. To, da ne gre verjeti nikomur in ničemur, da se lahko zanesemo le sami nase (kar seveda ni nepovezano z *realnim* ustrojem in načinom delovanja sodobne družbe), v dialektičnem zasuku postane notranji pogoj in gradnik slepe vere v kar najbolj bizarne reči. Lahko se čudimo, kako ljudje, ki ne verjamejo nobenemu uglednemu mediju, nobenim avtoritetam, nobenim znanstvenim dokazom, ki skratka s skrajno skepsjo spremljajo prav vse segmente »uradne« razlage realnosti, brez težav verjamejo, da Alieni ugrabljajo zemljane, da je Zemlja ravna, da je Soros trguje z otroki, da virus Covida sploh ne obstaja... Lista je tako rekoč neskončna in neskončno pitoreskna. Bolj ko je stvar bizarna, bolj je verjetna: realna verjetnost neke teorije je obratno sorazmerna z njeno spontano percepirano verjetnostjo. Ker spontanost je v tej perspektivi le predsodek, ki nam ga sistematično ukoreninjajo mediji. Kar spontano, avtomatično verjamemo, je torej zagotovo napačno. Po drugi strani pa v teorijah zarot element bizarnosti in neverjetnosti praviloma nastopi kot neposredni epistemološki kriterij, dokaz (vsaj) njihove verjetnosti.

¹² Peter Klepec, »Kaj spregleda 'teorija zarote'«, *Časopis za kritiko znanosti* 44 (266/2016), str. 68.

Užitek-smisla

Do sedaj smo ob strani pustili dejstvo, da teorije zarote praviloma nosijo v sebi tudi zelo močno libidinalno komponento, problem uživanja, zato poskusimo za konec in na kratko skicirati še specifično logiko te komponente. Določen element ekcesnega užitka pogosto nastopa kot njihovo netivo ali kot »limalice«: tisto, na kar se najprej ujamemo, oziroma kar najprej pritegne našo pozornost. Tipični primer takšne ekcesne in fantazmatske »limalice« je navezava QAnona na #RešimoOtroke (pred vsakovrstnimi zlorabami, trgovino z otroci ...). Tudi sicer lahko rečemo, da v primeru QAnona manipulantski veliki Drugi kar gomazi od presežnega užitka. Privrženci te teorije zarote med drugim verjamejo, da svetu skrivaj vlada klika elit (demokratov, Hollywoodskih zvezd in milijarderjev¹³), ki častijo Satana, se vdajajo pedofiliji, vodijo obširno trgovino z ljudmi, zlasti otroci, ki jim med drugim iz krvi jemljejo in nato gojijo plazmo, ki domnevno podaljšuje življenje. Poleg slednjega, ki je tradicionalen antisemitski topos, je antisemitizem tudi v sami izhodiščni postavki: ideja o vsemogočni »kabali«, ki vlada svetu, prihaja naravnost iz t.i. Protokolov sionskih modrecev, lažnega dokumenta, ki naj bi razkrival židovsko zaroto, kako zavladati svetu, in na podlagi katerega so skozi 20. stoletje opravičevali antisemitizem.

Drugi kot mesto projekcije različnih fantazem, ekcesnega in bizarnega uživanja, je sicer stalnica teorij zarot, vendar ni povsod prisotna v enaki meri, kakor tudi ne interpelira vseh privržencev enako. Lahko bi rekli, da teorije zarote sicer vselej inkorporirajo *strukturno mesto* Drugega, ki se predaja »nemogočemu užitku«, ki nam krade užitek, ki uživa na naš račun, ali ki s svojim užitkom uteleša kvintesenco Tujosti v razmerju do »nas« – a to vendarle ni tisto, kar jih v prvi vrsti definira. Predstave o kraji užitka (s strani Drugega) ali njegovi Tujosti same po sebi tvorijo neko precej splošnejšo kategorijo, ki se s svojo fantazmatsko strukturo¹⁴ nahaja na primer v osnovi vseh rasizmov, in seveda tudi v jedru antisemitizma. Morda bi zato veljalo perspektivo nekoliko obrniti: pomen in navzočnost uživajočega Drugega v neki teoriji zarote sta nemara premo soraz-

260

¹³ Tule je nekaj imen, ki se ves čas ponavljajo: Hillary Clinton, Barack Obama, George Soros, Bill Gates, Tom Hanks, Oprah Winfrey, Chrissy Teigen in papež Frančišek.

¹⁴ Za podrobnejšo razpravo o tem in marsikaterem povezanem vprašanju glej tekst Mladena Dolarja, »Subjekt, za katerega se predpostavlja, da uživa«, v *Strel sredi koncerta*, Cankarjeva založba, Ljubljana 2012, str. 82–104.

merna s tem, kako pomembno vlogo imajo v neki teoriji zarote rasizem, občutek ogroženosti pred Tujci, antisemitizem.

V teorijah, kot sta na primer verovanje v ploščato Zemljo ali v inscenacijo pristanka na Luni, je ta komponenta neprimerno manj prisotna oziroma prepuščena individualnim posebnostim pristašev. A to ne pomeni, da je raven uživanja odsotna, ampak da jo moramo iskati drugod.

Obstaja namreč neka stalnica vseh teorij zarote, ki je inherentno povezana z uživanjem – in sicer s tem, kar je Lacan poimenoval užitek-smisla (*jouis-sens*, besedna igra z *jouissance*). Da so teorije zarote vselej nekakšne »Igre smisla«, so seveda poudarili že mnogi. Eno od pravil te igre je, da ima prav vse, kar se zgodi, nek smisel (oziroma, da nekaj pomeni), in da naključja ne obstajajo. Z Lacanom pa pridemo do morda nepričakovane povezave, ki jo ima to ustvarjanje smisla z užitkom. »Le kdo ne bi si smisla znal užiti?«, reče Lacan v eni svojih znamenitih besednih iger: *qui n'en a le sens avec le joui?*¹⁵ Stavek je težko prevedljiv, lahko bi ga prevedli tudi: le kdo ne smisli z užitkom? Ne gre namreč le za užitek v smislu, užitek v proizvajanju smisla, ampak hkrati tudi za to, da iz uživanja delamo, kujemo, produciramo smisel.

Enega od osnovnih motorjev teoretikov zarot bi lahko videli prav v osmišljanju (lastnega) užitka – natanko kolikor je ta nesmiseln, »nemogoč«, kolikor je »odveč«. Še enkrat, vektor tu poteka v obe smeri *hkrati*: od užitka k smislu (interpretacija kot osmišljanje nečesa, kar se v osnovi prikazuje kot nesmiselno, nemogoče) in od smisla k užitku (uživanje v produciranju smisla).

Da »naključja ne obstajajo«, bi pravzaprav lahko videli kot zatrditev neobstoja užitka, potlačitev užitka kot nesmiselnega X, ki ne služi ničemur. Kar se teoretikov zarot tiče, ni naključij, torej ni užitka, vsaj ne na njihovi strani. Vsak pogoj užitka (ki jih sicer nedvomno ne manjka), je takoj predelan v smisel. Teorije zarot so v tem oziru nekakšna predelovalna industrija (lastnega) užitka, v katero je pošteno vpreženo nezavedno.

¹⁵ Jacques Lacan, *Televizija*, prev. Gorazd Korošec, Boris Čibej in Alenka Zupančič, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana 1993, str. 60.

A užitek se ne neha vračati, vrača se s smislom, z uživanjem v smislu. Zato je potrebno še več teorije (zarote). Na ta način teorije zarote v njihov lastni blodni krog zapira prav dejstvo, da se ta krog ne more zares zapreti, da z domačnostjo smisla vanj vseskozi vdira tudi heterogeni elementžitka.

Literatura

- Barkun, Michael, *A culture of conspiracy: apocalyptic visions in contemporary America*, University of California Press, Los Angeles 2003
- Dean, Jodi, *Aliens in America. Conspiracy Cultures from Outerspace to Cyberspace*, Cornell University Press, New York 1998
- Dolar, Mladen, »Subjekt, za katerega se predpostavlja, da uživa«, v *Strel sredi koncerta*, Cankarjeva založba, Ljubljana 2012
- Freud, Sigmund, *Interpretacija sanj*, prev. Zdenka Erbežnik, Studia Humanitatis, Ljubljana 2001
- Klepec, Peter, »Kaj spregleda 'teorija zarote'?«, *Časopis za kritiko znanosti* 4 (266/2016), str. 61–74
- Lacan, Jacques, *Televizija*, prev. Gorazd Korošec, Boris Čibej in Alenka Zupančič, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana 1993
- *Hrbtna stran psihoanalize*, prev. Samo Tomšič, Ana Žerjav in Alenka Zupančič, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana 2008
- Latour, Bruno, »Why has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern«, *Critical Inquiry* 30 (2/2004), str. 225–248
- Lefrance, Adrienne, »Q-jeve prerokbe. Zakaj je QAnon najnevarnejša teorija zarote«, *Global* (september 2020)
- Wong, Julia Carrie, »QAnon explained: the antisemitic conspiracy theory gaining traction around the world«, 25. 8. 2020, dostopno na: <https://www.theguardian.com/us-news/2020/aug/25/>